

Aranykoporsó

VÁNTUS ISTVÁN MÓRA-OPERÁJÁNAK ŐSBEMUTATÓJÁRÓL

Korunk operairodalma jellegzetesen literátus. A zeneszerzők szerte a világon arról panaszkodnak, hogy nincs librettó, nincs librettóíró; ezért fordulnak úgyszólván kivétel nélkül kész irodalmi alkotásokhoz, már megírt drámákhoz vagy regényekhez. Ne szóljunk most — nem tartozik szigorúan véve tárgyunkhoz — arról, hogy igaz-e, helyes-e ez a szemlélet. A zeneszerzők így gondolják, tehát egy adott mű kritikusanak az a feladata, hogy annak módszereit, törvényszerűségeit figyelje. S mivel Vántus István *Aranykoporsója* is egy már meglevő irodalmi alkotást adaptált az operaszínpadra, az adaptáció általános és konkrét problémáit kell vizsgálnunk.

Nem vitás, hogy amikor bármelyik művészeti közegből egy másikba kerül át az alkotás, egyrészt törvényei megváltoznak, másrészt az átdolgozóknak bizonyos szuverenitása van az átdolgozás megoldásában. Regénynek operaszínpadra való adaptációjánál — akárcsak filmre írásánál — szükségszerűen esik el az eredeti alkotásból mindaz, ami leírás, kontempláció vagy kommentár. Az operaszínpad esetében mindent a feladatot a zenének kell ellátnia, és a szövegeknyv megelégedhetik a dialógusokkal, az azokban megnyilvánuló és jelentkező cselekményelemekkel. Az átdolgozásnak egyetlen megkötése van: nem hamisíthatja meg az irodalmi modell *lényegét*.

Közismert példán demonstrálva a fentieket: Arrigo Boito Verdi *Otellojában* szövegeknyvéből kihagyta a Shakespeare-dráma teljes első felvonását és több mellékszereplőt, elvetett egy-két olyan lelki motivációt, amellyel Shakespeare bizonyos fokig megvilágítja Jago bonyolult alakját, viszont beleírta a *Credót*, amely éppen a motiváció szempontjából Shakespeare-től eltérő magyarázatot ad Jago tetteinek megértéséhez. Verdi zenéje pedig pótolja mindazt a kommentárt, amit a drámában az egyes szereplők mondanak el, megmagyarázza a mélylélektani összefüggéseket és ugyanakkor a maga koncepciója szerint szinte „megrendezi” az előadást. (Shakespeare *Otelloja* esetében a rendezőtől és a színésztől függ például, hogy milyen jellemként ábrázolja Desdemónát; Verdi zenéjével azonban csak egyetlenegy fajta Desdemóna-jellem képzelhető el.)

Vántus saját maga írta operája szövegeknyvét. *Móra* regényének cselekménymentét természetesen megtartotta, a szereplők számát csökkentette, és összevonta a regény két alakját, Lactantiust és Mnestert. Mindezek az összevonások és elhagyások — mint említettük — az egyik műfajból a másikba való adaptáció magától értetődő és szükséges velejárói. Más kérdés a mondanivaló, a célzat.

Móra regényének két síkja van: a diocletianusi kor történelmi-ideológiai-politikai mozgalmi, a kereszténység lassú elöretörése, és a szerelmi vonal. Olvasója válogatja, hogy a regényben nagyjából azonos terjedelemben kibontakozó két sík közül melyiket tartja lényegesebbnek. A romantikus szemléletű, érzelmekre reagáló olvasó számára minden bizonnyal Titanilla és Quintipor csodálatos színekkel megrajzolt tragikus szerelme fontosabb. Úgy tűnik, hogy nem a terjedelem, hanem a súly szempontjából *Móra* is ezt tartotta lényegesebbnek. A stílus súlyára gondolunk: senki nem tagadhatja, hogy *Móra* gyönyörű nyelvezetéből és — jobb szó híján mondjuk

így — ihletettségéből több jutott a Bajae-ban lejátszódó résznek, mint a többinek. (Nem kötekedésként jegyezzük meg, hogy Bajae — a színlappal ellentétben — nem sziget.)

Vántus ezzel szemben a történelmi-politikai résznek ad nagyobb nyomatékot, főleg terjedelemben. A sok képre tagolt, háromfelvonásos operában a jelenetek többsége erről szól. Néhány rövid pillanatképpen exponálja csak Titanilla és Gránátvirág megismerkedését, szerelmük kibontakozását, teljes képet csak a bajae-i jelenetben szentel kettőjüknek. Bizonyos fokig ő maga cáfolja saját koncepcióját, amikor a darab epilógusában Bion szájába adja, mintegy mottóként a szavakat az istenek halandóságáról és az őket szülő Föld halhatatlanságáról. Mert hiszen mit jelentenek a szavak mást, mint azt, hogy halandó minden, ami nem a Föld, tehát az Ember és annak érzelmei. Romantika ez? Természetesen, de annak legnemesebb, valóban halhatatlan megnyilatkozása.

Vántus nyilván saját korunk szavára hallgatott, amikor az Aranykoporsó két síkjából így választott. A változásokat akarta bemutatni, annak az életszemléletnek eltűnését, amit az antik hellén-római világ jelentett, és annak az újnak a megjelenését, a kereszténységét, amely szinte mindent tagadott, ami az antikvitásban lényeges volt. Az már más kérdés, hogy ma hogyan szemléljük ezt a problémát. A maga idején nyilván haladást, fejlődést jelentett a kereszténység eszmevilága. A ma embere azonban valószínűleg szebbnek gondolja el a természettel összeforrott és az emberi érzelmeket szabadon érvényesülni engedő antik szellemet.

És egyébként is: a Kis Tit és Gránátvirág szerelme ugyanazt szimbolizálja, amit a regény politikai síkja konkrét szavakban kimond. Nem lehet másként értelmezni — jobb szó lenne: átélni — a két fiatal szerelmét, mint a halálra ítélt ókori életszemlélet szimbólumát. És ha ezt elfogadjuk, a szöveggönyv válogatása a két sík közt kissé bizony célját tévesztette. Ugyanazt mondja mind a kettő, viszont az opera mégiscsak elsősorban a líra, az érzelem, a szenvedély és az indulat műfaja.

*

Így hát a zenére hárul a feladat, hogy ezt az ellentmondást kiküszöbölje. És a zenében valóban meg is találjuk ezt a feloldást. Vántus az énekeszéd, az átdallamosított recitativo eszközt állítja előtérbe műve vokális részében. A „közéleti szféra” zenébe öntésére ez éppúgy a legmegfelelőbb eszköz, mint Diocletianus alakjának, emberi vonásainak ábrázolására. Ebben a koncepcióban követelmény viszont, hogy a lírikus részek, tehát éppen a szerelmi jelenetek szélesebb, nagyobb ívű dallamossághoz jussanak. A zeneszerző kitűnően látja a problémát és igen jól oldja is meg. A bajae-i jelenetben az énekszólamok nagy ívű dallamokra táruznak, ezeket előlegezi a nyitány funkcióját hordozó, színpalak mögötti szerelmi ének. A másik oldal is bővelkedik jobbnál jobb megoldásokban, elsősorban a zenekari részben. Az előbbiekből talán már kitűnt, hogy Vántus zenéje a muszorgszkij—debussyi modellt követi az énekeszéd középpontba állításával. A zenekar viszont Wagner dramaturgiájához nyúl, amikor visszatérő motívumhálózatot épít ki. Ezek a motívumok inkább fogalmakhoz — szerelem, sors, végzet stb. — kötődnek, semmint személyekhez. Rendkívül karakterisztikusak ezek a visszatérő témák, amellet a legtöbb esetben igen finom megoldásúak. Vántusnak néha elegendő egy-egy zenekari hangszín vagy a muzsika struktúrájának felismerhetően visszatérő módozata arra, hogy helyzetet és jellemet ábrázoljon. Elég gyakran szinte rejtve vannak ezek az utalások, és nagyon oda kell figyelni, hogy a hallgató észrevegye. Ha azonban követni tudja menetüket, appercipálja drámai funkciójukat, élménye feltétlenül bővül és megsokszorozódik.

*

Világos, hogy az ilyen fajta dramaturgia az előadástól sokat követel. A zenekartól, illetve a karmestertől a motívumhálózat hangsúlyozását, az ábrázoló-kommentáló jellegű zenei részletek meggyőzően karakterisztikus realizálását. Az énekesektől pedig azt, hogy ne csak énekeljenek, hanem egyrészt a prózai színész színvóján

alakítsanak, másrészt hogy Móra mondatait abszolút érthető szövegkiejtéssel deklamálják.

Az ősbemutató szereplőgárdája, zenekara, karmestere és rendezője mindezeket az igényeket igen magas fokon elégitette ki. Ritka szép és minden összetevőjében összehangolt előadásban vitték színre az újdonságot. A legnagyobb dicséret hangján kell megemlékeznünk *Vaszy Viktor* betanító és vezénylő munkájáról éppúgy, mint *Horváth Zoltán* egészen magasrendű rendezéséről; *Sinkó György* kitűnően megformált *Diocletianusáról*, *Berdál Valéria* hangban és játékban bájos *Titanillájáról*, *Gregor József* gyönyörű hangú *Bionjáról* éppúgy, mint a zenekar jó játékaról vagy *Sándor Lajos* díszleteiről és *Vágvölgyi Ilona* kosztümjeiről.

Bízunk benne, hogy az Aranykoporsó nemcsak Szegeden fog sikert aratni.

VÁRNAI PÉTER

Szerkesztői asztal

Lapunk új főszerkesztőjévé dr. Vörös László irodalomtörténészt nevezték ki. Tanulmányaival, kritikáival találkozhattak már olvasóink, szerzőink egy része pedig ismerheti, mint a *Tiszatáj* korábbi rovatvezetőjét. Főhivatásában a szegedi egyetem Magyar Irodalomtörténeti Intézetének adjunktusa.

Forrás ankétot rendeztek Szegeden a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola dísztermében. Az irodalmi esten a folyóirat munkatársaival, Buda Ferenc József Attila-díjas költővel, Hatvani Dániellel, a folyóirat főszerkesztőjével, Szekér Endre irodalomtörténésszel és Zám Tibor íróval ismerkedhettek meg.

